

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.34>

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МЕХАНІЗМУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ТА ЙОГО ПРИРОДИ

Шпіс Н.А.,

аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
«Ужгородський національний університет»,
юрист мультидисциплінарної мобільної
команди Міжнародного благодійного фонду
«Українська фундація громадського здоров'я»

Шпіс Н.А. Правовий аналіз окремих аспектів механізму конституційно-правового захисту прав людини та громадянина та його природи.

Конституційне право, як галузь національного права України, виконує винятково важливу функцію та відіграє особливу роль у правовій системі держави, слугуючи фундаментом, базисом для розвитку правового регулювання поведінки невизначеного кола неідентифікованих суб'єктів, основ державної влади, тощо, а разом з тим, конституційне право врегульовує найбільш важливі основоположні аспекти дотримання верховенства права як такого. Винятково важливою метою існування конституційно-правового регулювання найбільш важливих суспільних відносин є, насамперед, захист основоположних прав та свобод людини та громадянина, які є гарантованими Конституцією.

Дана стаття присвячена дослідженню теоретичних та нормативних елементів механізму конституційно-правового захисту прав людини та громадянина, їх конституційно-правовій характеристиці та конституційно-правовому аналізу.

В рамках даного дослідження було проаналізовано зміст конкретних норм Конституції України та досліджено й охарактеризовано їх складові частини. Разом з тим, додатково було визначено правові підходи інших вчених з даної проблематики та включено в дослідження результати їх наукових праць.

Для досягнення мети даного дослідження було використано як конкретні норми Конституції України, так і їх властивості, передбачені безпосередньо самою Конституцією, а також конкретні елементи механізму конституційно-правового захисту було проаналізовано у практичній площині.

Додатково, відповідно до мети даного дослідження було сформульовано, описано та проаналізовано власний окремий теоретично-філософський підхід щодо закріплення прав та свобод

людини та громадянина на конституційно-правовому найвищому за юридичною силою рівні в якості елементу механізму захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Проведений аналіз механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, його складових елементів та правової природи, дає змогу прийти до висновку про комплексність такого механізму та необхідність не тільки правового, а й філософського осмислення його сутності, оскільки нормативно-правове регулювання та закріплення механізму конституційно-правового захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина є питанням виняткової суспільної та державної важливості, а відтак потребує належного теоретичного, а разом з тим і філософського обґрунтування.

Ключові слова: Конституція, конституційно-правовий захист, конституційні права та свободи людини та громадянина, основоположні права та свободи людини та громадянина, механізм конституційно-правового захисту прав.

Shpis N.A. Legal analysis of certain aspects of the mechanism of constitutional-legal protection of human and citizen rights and its nature.

Constitutional law, as a branch of the national law of Ukraine, performs an extremely important function and plays a special role in the legal system of the state, serving as a foundation, a basis for the development of legal regulation of the behavior of an indefinite circle of unidentified subjects, the foundations of state power, etc., and at the same time, constitutional law regulates the most important fundamental aspects of compliance with the rule of law as such. The extremely important purpose of the existence of the constitutional and legal regulation of the most important social relations is, first of all, the protection of the fundamental rights and freedoms of a person and a citizen, which are guaranteed by the Constitution.

This article is devoted to the study of theoretical and normative elements of the mechanism of constitutional-legal protection of human and citizen rights, their constitutional-legal characteristics and constitutional-legal analysis.

Within the framework of this study, the content of specific norms of the Constitution of Ukraine was analyzed and their constituent parts were investigated and characterized. At the same time, the legal approaches of other scientists on this issue were additionally determined and the results of their scientific works were included in the research.

In order to achieve the goal of this study, both specific norms of the Constitution of Ukraine and their properties provided for by the Constitution itself were used, as well as specific elements of the mechanism of constitutional-legal protection were analyzed on a practical level.

In addition, in accordance with the purpose of this study, a separate theoretical and philosophical approach was formulated, described and analyzed to secure the rights and freedoms of a person and a citizen at the constitutional-legal level, the highest in terms of legal force, as an element of the mechanism for the protection of constitutional rights and freedoms of a person and a citizen.

The conducted analysis of the mechanism of constitutional-legal protection of human and citizen rights and freedoms, its constituent elements and legal nature, makes it possible to come to a conclusion about the complexity of such a mechanism and the need for not only a legal, but also a philosophical understanding of its essence, since regulatory and legal regulation and consolidation mechanism of the constitutional-legal protection of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen is a matter of exceptional social and state importance, and therefore requires proper theoretical and, at the same time, philosophical justification.

Key words: Constitution, constitutional-legal protection, constitutional rights and freedoms of a person and citizen, fundamental rights and freedoms of a person and citizen, mechanism of constitutional-legal protection of rights.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні Україна через війну перебуває у стані швидкого реактивного трансформування правової системи у багатьох галузях права та у численних питаннях. Конституція ж України, при цьому, справедливо слугує базисом та правовим фундаментом для функціонування правопорядку в державі, та гарантією дотримання прав та свобод людини та громадянина, в тому числі гарантією їх захисту від протиправних посягань.

Конституційне право, як галузь права, передбачає механізм конституційно-правового захисту конституційних прав та свобод людини та грома-

дянина, який, відповідно, є наділеним найбільшою юридичною силою та покликаний забезпечувати найбільш надійний правовий захист прав та свобод, передбачених нормами Конституції.

Аналіз та дослідження, а також комплексна правова характеристика самої сутності та елементів механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, його природи та практичної реалізації видається необхідним для підвищення теоретичного та практичного обґрунтування та посилення якості такого механізму функціонування у правовій площині української національної правової системи.

Метою даної статті є дослідження складових елементів механізму конституційно-правового захисту шляхом аналізу та характеристики конституційних норм, систематизація отриманих результатів дослідження та аналіз правової природи механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина.

Виклад основного матеріалу. Конституційне право, безперечно, є провідною галуззю права у національній площині, оскільки предметом його правового регулювання виступають найбільш важливі суспільні відносини у частині основ організації державної влади як такої, а також взаємодії особи та держави [1]. Саме цим пояснюється основоположний характер конституційно-правових норм, а разом з тим особливий метод правового регулювання, притаманний конституційному праву, оскільки саме сукупність конституційно-правових норм врегульовано найважливіші питання прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, а також врегульовано основні підходи державної влади як такої.

Разом з тим, варто усвідомлювати той факт, що метою правового регулювання конституційного права є не лише врегулювання конкретних моделей поведінки суб'єктів права тої чи іншої категорії, а й безпосередній захист їх прав, а також прав держави та суспільства в цілому. Саме забезпечення та гарантування захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина слід відзначати як один з найважливіших елементів мети конституційного правового регулювання суспільних відносин, та існування, відповідно, самої галузі конституційного права.

З огляду на наведене, слід вважати доцільним правовий аналіз механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, а також дослідження його правової природи, та механізму його безпосередньої реалізації на практиці, що і є кінцевою метою існування конституційно-правового захисту як такого. Правовою основою для даного дослідження може стати безпосередньо сама Конституція України.

Відтак, найпершим елементом, який слід відносити до механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина,

є норма ст. 8 Конституції України: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Дослідження даної конституційно-правової норми можна провести шляхом аналізу її складових:

1. конституційно-правовим нормам у тексті самої Конституції надано найвищу юридичну силу. З наведеного випливає те, що законодавець, усвідомлюючи рівень правового регулювання конституційно-правової галузі права з огляду на його суспільну важливість надає саме нормам Конституції особливого правового статусу найвищого рівня в ієрархії правових норм. Наведене слугує безпосереднім елементом механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, оскільки основоположні права та свободи людини та громадянина гарантуються саме конституційно-правовими нормами;
2. фундаментальний характер конституційно-правових норм, який виражений у тому, що всі інші правові норми, нижчі за рівнем юридичної сили, ніж конституційно-правові норми, приймаються, фактично, на підставі конституційно-правових норм, на їх вимогу, та повинні відповідати нормам Конституції, а відтак, такі норми не можуть суперечити чи перешкоджати конституційно-правовому регулюванню тих чи інших суспільних відносин. Саме цей елемент механізму конституційно-правового захисту є визначальним при нормотворенні для інших галузей права, а тому, за умови конституційності того чи іншого нормативно-правового акту, саме через даний елемент конституційно-правове регулювання та механізм конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина пронизує і інші галузі національного права, реалізуючись у тексті норм відповідних галузей права, якими врегульовано конкретні казуальні правила поведінки суб'єктів правового регулювання;
3. пряма дія конституційно-правових норм, як справедливо відзначає М. Савчин, вже традиційно вважається однією з найбільш основних та характерних властивостей конституційно-правових норм, а В. Тацій вважає, що саме ті норми Конституції, які врегульовують права та свободи людини та громадянина, і є нормами прямої дії [3, 4]. Пряма дія конституційно-правових норм повинна розглядатися в першу чергу як забез-

печення безпосереднього правовстановлюючого характеру норм Конституції, які навіть без відповідного розширення їх правового регулювання через інші галузі національного права, породжують юридичні наслідки та вимагають певної поведінки, встановлюють ті чи інші елементи правопорядку в державі;

4. гарантована Конституцією можливість звернення людей та громадян до суду за захистом власних конституційних прав і свобод є безпосередньою найважливішою підвалиною саме для захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина, яка визначає та проголошує як саме право суб'єкта права на звернення до судового органу для захисту свого права, так і конкретний спосіб реалізації цього права саме на підставі Конституції України.

Проаналізувавши в загальному норму ст. 8 Конституції України, можна дійти до висновку щодо наявності у її змісті наступних елементів механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина:

1. Надання найвищої юридичної сили конституційно-правовим нормам;
2. Реалізація та вираження норм конституційного права у інших галузях права,;
3. Пряма дія конституційно-правових норм, яка забезпечує виникнення прав, свобод та юридичних наслідків на підставі та на основі норм Конституції
4. Гарантоване державою та Конституцією право на звернення до суду на підставі конституційно-правових норм для їх безпосереднього захисту.

Разом з тим, на мій суб'єктивний погляд, додатково слід відзначити ще одну особливість та характерний елемент механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, яким також визначається сама правова природа цього механізму: сам факт закріплення у тексті Конституції певного права чи свободи людини і громадянина вже може вважатися елементом захисту такого природного права людини, оскільки держава, в особі законодавця, наділяє певне природне право чи конкретну свободу людини та громадянина усіма якостями та властивостями, які передбачаються ст. 8 Конституції України, а відтак, аналізуючи дану проблематику з теоретично-філософської точки зору, етап внесення до тексту Конституції положення про те чи інше право чи свободу людини та громадянина передує нормативному закріпленню та врегулюванню конституційно-правового захисту таких прав та свобод, а відтак, саме закріплення у тексті Конституції прав та свобод людини та громадянина повинне бути так само віднесено до елементів механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина.

Разом з тим, окремим елементом механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина слід розглянути і заборону на конституційному рівні обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина у порядку ст. 64 Конституції України.

Відтак, ст. 64 Конституції України визначає наступне: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції».

Відтак, з наведеної вище норми Конституції випливає пряма заборона на найвищому за юридичною силою рівні обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина у випадках, не передбачених Конституцією, до яких належить запровадження у державі чи в окремих адміністративно-територіальних одиницях особливих правових режимів (надзвичайного та воєнного станів). Враховуючи наявність усіх властивостей конституційно-правової норми як такої, що передбачені ст. 8 Конституції України, ст. 64 набуває фундаментального характеру в ключі передбачення нею неможливості обмеження будь-якими суб'єктами права, окрім держави у виключних випадках, конституційних прав та свобод людини, що варто також віднести до елементів правової природи та механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина.

Наостанок, характеризуючи з теоретичної та філософської точки зору механізм конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина, а також його правову природу, варто згадати й про норму ст. 68 Конституції України, відповідно до якої: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

Варто погодитися з думкою О. Білоскурської про те, що даний конституційний обов'язок слід розглядати як комплексний обов'язок, оскільки він передбачає 2 наступні елементи:

1. Обов'язок додержуватися Конституції України та законів України;
2. обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [5].

З огляду на наведене вище, слід зробити висновок, що в рамках механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина присутні не лише теоретично-філософські підвалини, властивості конституційно-правових норм, та передбачений порядок захисту прав та свобод людини та громадянина, а й конкретний конституційний обов'язок, від-

повідно до якого здійснюється охорона прав та свобод людини та громадянина.

Таким чином, саме ст. 68 Конституції України не лише надає права та правомочності суб'єктам права щодо захисту своїх прав та свобод людини та громадянина, однак встановлює і вимогу до суб'єктів права, направлену на захист конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Висновки. На підставі Конституції України можна виробити чітке уявлення та реальне бачення структури, правової природи та механізму конституційно-правового захисту прав та свобод людини та громадянина. Нормами Конституції визначаються основні характерні властивості конституційно-правових норм як таких, а відтак права та свободи людини та громадянина, передбачені такими нормами, є захищеними самою Конституцією та її властивостями, які впливають з характеру та ступеню суспільної важливості тих питань, що ними врегульовано. Законодавець чітко передбачає безпосередньо у нормах Конституції як права суб'єктів правовідносин щодо захисту прав та свобод людини та громадянина, передбачених Конституцією, так і механізм їх реалізації на практиці, а, разом з тим, встановлює і обов'язки для суб'єктів правовідносин, що направлені на захист конституційних прав та свобод людини та громадянина. Варто відмітити й необхідність подальшої теоретичної розробки та філософського обґрунтування правової природи механізму конституційно-правового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Різник С.В. Конституційне право. Енциклопедія Сучасної України. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-5005>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України*. 1996. № 128.
3. Савчин М. Порівняльне конституційне право. К.: ВАІТЕ, 2020. 462 с.
4. Тацій В.Я. Конституція України. *Науково-практичний коментар*. Харків: Право, 2011. 1128 с.
5. Білоскурська О.В. Конституційний обов'язок людини і громадянина неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи інших людей: поняття і зміст. *Адвокат*. 2006. No 7. С. 20.
6. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.
7. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21–26.